

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЛІЦЕНЗІЙНО-ДОЗВІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті автором досліджено нормативно-правове регулювання та повноваження органів управління щодо видачі документів дозвільного характеру у сфері екологічної безпеки. Визначені відмінності ліцензій від дозволів та інших документів дозвільного характеру, а також їх види та підстави видачі. Зроблено висновок про наявність дозвільної системи у сфері гарантування екологічної безпеки України.

Ключові слова: екологічна безпека, ліцензія, дозвіл, дозвільна система.

В статье автором исследованы нормативно-правовое регулирование и полномочия органов управления по выдаче документов разрешительного характера в сфере экологической безопасности. Определены отличия лицензий от разрешений и других документов разрешительного характера, а также их виды и основания выдачи. Сделан вывод о наличии разрешительной системы в сфере обеспечения экологической безопасности Украины.

Ключевые слова: экологическая безопасность, лицензия, разрешение, разрешительная система.

In the article the author studied the legal regulation and the powers of the governing bodies for issuing permits in the sphere of environmental safety. Distinctions of licenses from permits and other permissive documents, as well as their types and grounds for issuance, were determined. The conclusion is made that there is a permitting system in the sphere of ensuring environmental safety of Ukraine.

Key words: environmental safety, license, permit, permitting system.

Вступ. Реалізація органами держави управлінських повноважень у сфері гарантування екологічної безпеки України знаходить свій вираз у багатьох формах, більшість яких належить до адміністративно-правових. Серед зазначених форм управління варто виділити, насамперед, видання нормативних та індивідуальних актів управління, укладання адміністративних договорів і здійснення інших юридично значущих дій. Зазначені форми управління призводять до настання певних юридичних наслідків, а саме – виникнення, зміни та припинення суспільних відносин.

Водночас зазначимо, якщо першим двом формам, особливо виданню актів управління, присвячено чимало наукових праць, то здійснення інших юридично значущих дій, зокрема й ліцензійно-дозвільної діяльності у сфері екологічної безпеки, все ще залишається поза основною увагою науковців, а отже, потребує додаткових досліджень і відповідного опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз ліцензійно-дозвільної діяльності у сфері екологічної безпеки, визначення її сутності, суб'єктів, нормативно-правових підстав, особливостей здійснення, а також напрямів її вдосконалення.

Результати дослідження. Питанням нормативно-правового регулювання ліцензійно-дозвільної діяльності у сфері екології, а також порядку надання адміністративних послуг у цій сфері були присвячені наукові дослідження В.І. Андрейцева, С.В. Воробйова, А.С. Євстігнєва, М.В. Краснової, К.С. Кучми та ін. [1–4]. Проте спеціальних досліджень щодо здійснення ліцензійно-дозвільної діяльності у сфері екологічної безпеки останнім часом не проводилося.

Відповідно до положень Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Кабінет Міністрів України встановлює порядок розроблення та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, а також порядок надання дозволів на здійснення операцій

у сфері поводження з відходами. Міністерство екології та природних ресурсів забезпечує видачу документів дозвільного характеру в галузі охорони навколишнього природного середовища, зокрема й дозволів на викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, на спеціальне використання природних ресурсів. Крім того, Державна екологічна інспекція здійснює контроль за виконанням вимог законодавства щодо наявності дозволів, лімітів і квот на спеціальне використання природних ресурсів, дотримання їх умов [5].

Отже, можна сказати, що у сфері охорони навколишнього природного середовища та природокористування діють спеціальні ліцензійно-дозвільні процедури, які мають на меті забезпечити їх належне здійснення й охорону, що, безумовно, впливає на загальний стан екологічної безпеки держави.

Видача відповідних ліцензій і дозволів є окремою формою управлінської та регулюючої діяльності спеціально уповноважених органів держави, призводить до юридичних наслідків, вимагає здійснення державного контролю в зазначеній сфері, а отже, заслуговує на окрему увагу.

Першим питанням, яке б хотілося порушити, є проведення теоретичного аналізу сутності ліцензії та дозволу як офіційних документів, що введені в обіг у сфері екології та охорони навколишнього природного середовища і встановлюють певний статус відповідних суб'єктів правових відносин та впливають на зміст правових відносин у зазначених сферах.

Словникова література визначає ліцензію як дозвіл, що надається державними органами на право торговельного і т. ін. обміну між країнами, дозвіл на право використання чого-небудь [6]. За нормами чинного законодавства України, ліцензія – це запис в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності в суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню [7].

Ліцензія на провадження діяльності у сфері використання ядерної енергії визначається як документ дозвільного характеру, виданий уповноваженим органом державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки, що засвідчує право ліцензіата на провадження діяльності у сфері використання ядерної енергії за умови гарантування ядерної та радіаційної безпеки, фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання. До таких документів відповідний нормативний акт відносить ліцензії, дозволи, зокрема й окремі дозволи, сертифікати про затвердження в разі перевезення радіоактивних матеріалів [8].

Отже, синонімами терміна «ліцензія» в зазначених джерелах є «дозвіл», «запис», «документ дозвільного характеру».

Аналізуючи поняття «дозвіл», варто згадати постанову Кабінету Міністрів України «Про дозвільну систему», який визнає її як особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку і використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян [9].

У вищезгаданому Законі України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» зазначено, що вона передбачає: «<...> ліцензування діяльності <...> та видачу окремих дозволів на виконання певних видів робіт чи операцій на окремих етапах життєвого циклу ядерної установки або сховища для захоронення радіоактивних відходів, зокрема дозволів на перевезення радіоактивних матеріалів [8].

Положення «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» визначає, що до документів дозвільного характеру належать дозвіл, висновок, рішення, погодження, свідоцтво, інший документ в електронному вигляді (запис про наявність дозволу, висновок, рішення, погодження, свідоцтва, іншого документа в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань), який дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання в разі надання йому права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності, та/або без наявності якого суб'єкт господарювання не може проваджувати певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності [10].

Є.І. Спектр говорить, що дозвіл і ліцензія є офіційними документами, які означають визнання державою компетенції особи в певних питаннях, видах діяльності та надають право на виконання певних видів діяльності, зазначених у дозволі та ліцензії, а також встановлюють умови та терміни дії цих документів [11].

Проведений аналіз базових визначень дозволяє зробити такі узагальнення:
– у науковій літературі терміни «ліцензія» та «дозвіл» вживаються як синоніми і як різнопланові сутності;

– інколи науковці та нормативні акти роблять їх узагальнення і називають терміном «документи дозвільного характеру», до яких, окрім дозволів і ліцензій, відносять сертифікати, погодження, рішення, висновки тощо;

– серед науковців є думки, відповідно до яких термін «дозвіл» охоплює поняття «ліцензія» і є значно ширшим, ніж останній.

Далі спробуємо співвіднести зазначені сутності. По-перше, базовими нормативними актами, що визнають їх правовий режим, є різні нормативні акти: «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [7], «Про дозвільну систему», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [9; 10]. По-друге, видача дозволів врегульована багатьма підзаконними нормативно-правовими актами, наприклад, «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» [8].

Поняття ліцензія в правовій науці, передусім, пов'язується з виникненням правоздатності в суб'єкта займатися певним видом господарської діяльності, перелік яких визначений нормами українського законодавства. Дозволи та дозвільна діяльність – із вчиненням операцій зі спеціальними небезпечними речовинами, предметами, виконанням певних робіт або користуванням відповідними природними ресурсами.

Можна говорити, що дозвільна діяльність – це надання не тільки «дозволів», але й інших документів – сертифікатів, висновків тощо, на підставі яких суб'єкт праводносин може вчинити певні операції, дії в обсягах та за умов, передбачених цими документами. Крім того, дозвіл видається зазвичай на вчинення будь-якої дії у визначених межах і обсязі, а ліцензія – на провадження господарської діяльності як сукупності певних дій.

Отже, «дозвіл» є більш узагальненим поняттям щодо терміна «ліцензія», ці два терміни є елементами певного правового режиму (системи) – дозвільної, яка, окрім дозволів, ліцензій, включає й інші документи дозвільного характеру: сертифікати, висновки, які видаються з метою здійснення подальшого державного контролю за тими видами діяльності, що пов'язані із забезпеченням і реалізацією найважливіших публічних інтересів.

Ліцензія, яку інколи називають «спеціальний дозвіл»¹ [11; 12], має власні специфічні ознаки:

1) перелік відповідних видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, є вичерпним і встановлюється законом. У 2015–2017 рр. в Україні істотно скоротився перелік ліцензій. Держава дерегулювала значну частину робіт і послуг, припинивши їх ліцензування, наприклад, проведення робіт із землеустрою, землеоціночних робіт і земельних торгів, проектування, технічне обслуговування, будівництво нових і реконструкція діючої системи видобутку газу (метану), вугільних родовищ, видобуток корисних копалин, видобуток дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного каміння;

2) ліцензування є процедурою, одним із центральних елементів якої є попередній і, головне, подальший контроль за дотриманням вимог ліцензій (ліцензійних умов). Особливість дозволу не в тому, що він видається на здійснення будь-якої окремої дії (до того ж це не завжди так), а тим, що дозволена дія часто передбачає разовий (попередній) характер контрольної процедури.

Крім того, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 26 листопада 2015 р. № 835-VIII відділяє ліцензію від документів дозвільного характеру, зазначаючи, що в Єдиному державному реєстрі містяться такі відомості про юридичну особу: відомості про ліцензування виду господарської діяльності суб'єкта господарювання; відомості про видачу документів дозвільного характеру [13];

3) ліцензія видається на певний вид господарської діяльності, а дозволи й інші документи дозвільного характеру – на об'єкти, до яких належать як господарська діяльність певного виду, так і природні ресурси, земельна ділянка, ґрунтовий покрив земельних ділянок, споруда, будівля, приміщення, устаткування, обладнання та механізми, що вводяться в експлуатацію або проектується, окрема операція, робота та послуга [10].

¹ Ст. 91 Цивільного кодексу України також зазначає, що юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлюється законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії).

Далі перейдемо до аналізу порядку видачі таких документів у сфері охорони навколишнього природного середовища та природокористування, як умов належної екологічної безпеки держави.

У правовій літературі це питання розглядається, зокрема, А.П. Гетьманом, К.А. Рябець, які вводять до наукового обігу термін «екологічне ліцензування», що означає діяльність уповноважених державних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, пов'язану з наданням ліцензій (інших дозвільних документів) на здійснення природокористування й іншої діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища. Екологічні ліцензії встановлюють екологічні вимоги й обмеження, що надаються окремо на кожний вид діяльності, зокрема й на види діяльності, які не пов'язані з використанням природних ресурсів, але впливають на стан навколишнього природного середовища [14, с. 56], наприклад, екологічно небезпечні види діяльності [14, с. 199].

На думку К.А. Рябець, природоресурсова ліцензія (дозвіл) є правовою формою передачі державою та іншими суб'єктами власникам природних ресурсів права користування визначеною частиною природного об'єкта, механізмом встановлення, фіксації права природокористування.

Вчений зазначає, що по своїй правовій природі вона відрізняється від ліцензій на здійснення господарської діяльності як механізмів владного контролю з боку держави, яка в таких відносинах виступає в зовсім іншій ролі. У кожній сфері природокористування застосовуються свої види ліцензій чи прирівняні до них дозвільні документи: під час використання лісів – лісовий квиток, лісорубний квиток; вод – ліцензії на водокористування та дозвільні ліцензії; надр – ліцензії на користування надрами; атмосферного повітря – дозвіл на викид забруднюючих речовин тощо. У зміст ліцензії на право природокористування входять відомості про об'єкт права природокористування, суб'єкт права природокористування, цілі та способи використання природного об'єкта, його просторові межі, строки, обсяги й умови використання, вимоги щодо раціонального використання природного ресурсу й охорони довкілля тощо [15, с. 131].

Згідно з Переліком органів ліцензування від 5 серпня 2015 р. [16], у сфері охорони навколишнього природного середовища та видів діяльності, що можуть вплинути на стан екологічної безпеки держави можемо виділити такі органи ліцензування та відповідні види діяльності, що мають бути ліцензовані:

1. Державна інспекція ядерного регулювання України – діяльність у сфері використання ядерної енергії (переробка уранових руд; перевезення радіоактивних матеріалів; переробка, зберігання радіоактивних відходів; виробництво джерел іонізуючого випромінювання; використання джерел іонізуючого випромінювання; підготовка персоналу для експлуатації ядерної установки та ін.).

2. Державна архітектурно-будівельна інспекція України – будівництво об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів із середніми та значними наслідками (об'єкти підвищеної безпеки, основні об'єкти металургійної промисловості, важкого машинобудування, нафтохімії, суднобудування, ємкості для нафти і нафтопродуктів; об'єкти водопроводу і каналізації).

3. Міністерство екології та природних ресурсів – виробництво особливо небезпечних хімічних речовин, поводження з небезпечними відходами.

4. Державна служба України з безпеки на транспорті – перевезення небезпечних вантажів і небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним транспортом.

Наступним розглянемо дозволи й інші документи дозвільного характеру. Як вже зазначалося, до них законодавство відносить дозвіл, висновок, рішення, погодження, свідоцтво, інший документ в електронному вигляді, який дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання в разі надання йому права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності та/або без наявності якого суб'єкт господарювання не може проваджувати певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності [10].

Об'єкт, на який видається документ дозвільного характеру, – природні ресурси, земельна ділянка, ґрунтовий покрив земельних ділянок, споруда, будівля, приміщення, устаткування, обладнання та механізми, що вводяться в експлуатацію або проєктуються, окрема операція, господарська діяльність певного виду, робота та послуга, а також документи, які використовуються суб'єктом господарювання в процесі проходження погоджувальної (дозвільної) процедури (проектна документація на будівництво об'єктів, землепорядна документація, містобудівна документація, гірничий відвід) [10].

Якщо проаналізувати чинну нормативно-правову базу діяльності органів виконавчої влади щодо здійснення дозвільної діяльності, то можемо сказати, що:

1. Кабінет Міністрів України встановлює порядок розроблення та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, а також порядок надання дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами.

2. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів (Міністерство екології та природних ресурсів), видає дозволи на викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, на спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства України.

3. До компетенції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері охорони навколишнього природного середовища належить видача дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, на викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, на спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства [5].

Окрім вищезазначеного, Міністерство екології та природних ресурсів видає, анулює, здійснює переоформлення та видачу дублікатів документів дозвільного характеру на провадження діяльності, пов'язаної зі штучними змінами стану атмосфери й атмосферних явищ у господарських цілях; на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для об'єктів першої групи; на спеціальне використання об'єктів тваринного світу; на спеціальне використання природних рослинних ресурсів; на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів, які занесені до Червоної книги України; на проведення державних апробацій (випробувань) генетично модифікованих організмів у відкритій системі; на вивільнення генетично модифікованих організмів у відкритій системі [17].

У нормах екологічного законодавства також містяться норми про необхідність дозвільної діяльності щодо окремих об'єктів навколишнього природного середовища. Так, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися після отримання дозволу, виданого суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до другої або третьої групи, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим із питань охорони навколишнього природного середовища [18].

Дозвіл на спеціальне водокористування видається територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері розвитку водного господарства. Видача (переоформлення, видача дублікату, анулювання) дозволу на спеціальне водокористування здійснюється безоплатно [19].

Спеціальне використання лісових ресурсів на виділеній лісовій ділянці проводиться за спеціальним дозволом – лісорубним квитком або лісовим квитком, що видається безоплатно. Спеціальний дозвіл на заготівлю деревини видається органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства [20].

Надра надаються в користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам лише за наявності в них спеціального дозволу на користування ділянкою надр [21].

Крім дозволів, також варто згадати й інші документи дозвільного характеру, зокрема й висновки. До висновків належать, насамперед, висновки екологічної експертизи. Здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності й об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності й екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Позитивні висновки державної екологічної експертизи після затвердження їх Міністерством екології та природних ресурсів, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, є підставою для відкриття фінансування проектів і програм чи діяльності. Реалізація проектів і програм чи діяльності без позитивних висновків державної екологічної експертизи забороняється [22].

Перелік видів діяльності й об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, встановлений окремою постановою Кабінету Міністрів України, яка до них відносить, зокрема,

об'єкти, призначені для поводження з радіоактивними відходами, видобування корисних копалин, хімічне виробництво, поводження з відходами, проведення робіт із розчищення і днопоглиблення русла та дна річок, їх берегоукріплення, зміни і стабілізації стану русел, вирубки дерево-чагарникової рослинності [23].

Висновки. На підставі вищезазначеного сформулюємо такі висновки й узагальнення:

1. Видача документів дозвільного характеру є адміністративно-правовою формою управління у сфері екологічної безпеки. Ця діяльність є вираженням владних повноважень органів держави, підставою для зміни, встановлення та припинення правових відносин у сфері екологічної безпеки, встановлення правового статусу суб'єктів господарської діяльності, зокрема, виникнення в них правоздатності на вчинення певних дій, а також підставою для здійснення державного контролю у сфері екологічної безпеки.

2. Документи дозвільного характеру у сфері екологічної безпеки підрозділяються на ліцензії (спеціальні дозволи), дозволи й інші документи у сфері екологічної безпеки (висновки, сертифікати, свідоцтва, погодження).

3. Відмінністю ліцензій від дозволів та інших документів є, по-перше, те, що перелік відповідних видів діяльності, що підлягають ліцензуванню є вичерпним і встановлюється законом; по-друге, ліцензування є процедурою, одним із центральних елементів якої є попередній і подальший контроль за дотриманням вимог ліцензій (ліцензійних умов); по-третє, ліцензія видається на певний вид господарської діяльності, а дозволи й інші документи дозвільного характеру – на об'єкти, до яких належать як господарська діяльність певного виду, так і природні ресурси, земельна ділянка, ґрунтовий покрив земельних ділянок, споруда, будівля, приміщення, устаткування, обладнання та механізми, що вводяться в експлуатацію або проектується, окрема операція, робота та послуга.

4. Документи дозвільного характеру вдаються за кількома напрямками:

– на здійснення певної господарської діяльності, надання послуг, виконання робіт, пов'язаних із навколишнім природним середовищем, або тих, що можуть негативно вплинути на його стан;

– документи на здійснення користування природними ресурсами;

– на функціонування об'єктів, споруд, що становлять підвищену екологічну небезпеку.

5. Вищезазначене дозволяє зробити висновок про існування дозвільної системи у сфері гарантування екологічної безпеки України, яку можна визначити як сукупність правових відносин, що складаються у сфері забезпечення такого стану навколишнього природного середовища, за якого здійснюється попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, і пов'язані з видачею, переоформленням, анулюванням уповноваженими органами держави документів дозвільного характеру, які є підставою для виникнення, зміни та припинення еколого-правових відносин та реалізації їх суб'єктами прав і обов'язків в екологічній сфері.

6. На рівні нормативно-правового забезпечення дозвільної системи у сфері екологічної безпеки треба уніфікувати положення нормативно-правових актів, зокрема, положення Закону України «Про охорону атмосферного повітря», Водного, Лісового кодексів, Кодексу «Про надра», Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закону України «Про місцеві державні адміністрації» в частині встановлення єдиного переліку дозвільних документів екологічного характеру та відповідних повноважень державних органів щодо їх видачі, оформлення, анулювання.

Перспективними напрямками подальших досліджень визначимо дослідження змісту й особливостей актів управління у сфері екологічної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Проблеми права екологічної безпеки : [навч. посібник] ; під заг. ред. М.В. Краснової, Р.С. Кіріна ; відп.ред. В.І. Андрейцев ; М-во освіти і науки України ; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Дніпро : Нац. гірн. ун-т, 2016. – 575 с.

2. Воробйов С.В. Інституційно-організаційне забезпечення реформування системи державного нагляду (контролю) України у сфері екології / С.В. Воробйов // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 7. – С. 111–119.

3. Євстігнєєв А.С. Правове регулювання реалізації сталого розвитку в Україні як гарантії забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування / А.С. Євстігнєєв // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – № 92. – С. 45–49.

4. Кучма К.С. Стадії провадження надання адміністративних послуг у сфері екології та природних ресурсів в Україні / К.С. Кучма // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2016. – Вип. 20. – С. 69–72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_20_20.
5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264–ХІІ // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
6. Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда та ін. –К. : Наукова думка, 1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>.
7. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 р. № 222–VIII // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
8. Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії : Закон України від 11 січня 2000 р. № 1370–XIV // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1370-14>.
9. Про затвердження Положення про дозвільну систему : постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF>.
10. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2806–IV // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2806-15>.
11. Спектр Е.И. Лицензирование в Российской Федерации – правовое регулирование. Юстициформ, 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://adhdportal.com/book_2309_chapter_9_Otlichie_razresheniya_ot_lienzii.html.
12. Червякова Т.А. Об уточнении понятия «лицензия» в контексте ст. 45 Гражданского кодекса Республики Беларусь / Т.А. Червякова // Правовое обеспечение устойчивого развития Республики Беларусь : материалы междунар. научно-практ. конф. Гомель, 9–10 апреля 2010 г. – Гомел. гос. ун-т, 2010. – С. 156–159.
13. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень із державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 26 листопада 2015 р. № 835–VIII // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/835-19>.
14. Екологічне право України : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
15. Рябець К.А. Екологічне право України : [навчальний посібник] / К.А. Рябець. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 438 с.
16. Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 609 // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/609-2015-%D0%BF>.
17. Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32 // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32-2015-%D0%BF>.
18. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 р. № 2707 // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>.
19. Водний кодекс України : Закон України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>.
20. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3852–ХІІ // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

21. Про надра : Закон України від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>.

22. Про екологічну експертизу : Закон України від 9 лютого 1995 р. № 45/95-ВР // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/45/95-вр>.

23. Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку : постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 808 // База даних «Законодавство України» Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/808-2013-%D0%BF>.